

Zwanger van segregatie

Vossiuspers UvA is een imprint van Amsterdam University Press.
Deze uitgave is totstandgekomen onder auspiciën van de Universiteit van Amsterdam.

Omslag: Nauta & Haagen, Oss
Opmaak: JAPES, Amsterdam
Foto omslag: Carmen Freudenthal, Amsterdam

ISBN 90 5629 412 1
© Vossiuspers UvA, Amsterdam, 2005

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j0 het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Zwanger van segregatie
Een toekomst van sociale en ruimtelijke segregatie?

Rede

Uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van
bijzonder hoogleraar Demografie
aan de Universiteit van Amsterdam
op 18 november 2005

door

Jan J. Latten

 VOSSIUSPERS UVA

*Mijnheer de Rector Magnificus,
Geachte toehoorders*

Ik wil het met u hebben over de samenleving van de toekomst en over de verschillen tussen mensen. Ik heb de stellige indruk dat de sociale en ruimtelijke uitsortering sterker wordt. Die uitsortering is een dagelijks fenomeen, ook al hebben we het niet altijd door. Of het nu gaat om het idee lastpakken in containerwoningen aan de rand van de stad onder te brengen (Staps, 2005), om islamitische jongeren die het liefst onderling willen trouwen (De Graaf, 7 maart 2005), autochtone jongeren die liever gaan hockeyen dan voetballen (Dotulong, Westbroek, 2005, p. 41-42.), woningcorporaties die woningen willen toewijzen naargelang leefstijl van de huurder (De Meere e.a., 2005, 238-243.) of gemeenten die lage inkomens willen weren. Het heeft allemaal, hoe uiteenlopend ook, te maken met uitsortering van individuen. Daarbij speelt vooral sociaal-economische, maar ook etnische uitsortering. Uitsortering wordt zichtbaar in de sociale posities die mensen in de samenleving hebben maar komt ook vaak terug in de woonsituatie. Iemand woont in een villawijk, nieuwbouwwijk of achterstandsbuurt, in een jonge buurt met veel kinderen of een vergrijsde buurt. Buurten verschillen door concentraties van mensen met gelijke kenmerken. Dat leidt meestal niet tot maatschappelijk debat. Denk bijvoorbeeld aan de concentratie van alleenstaanden in de grote steden. Anders is het als het gaat om achterstand, zoals onder andere bij niet-westerse allochtonen in concentratiewijken. Dan gaat het ook over segregatie. De actuele discussie over integratie van nieuwe bevolkingsgroepen gaat in wezen over uitsortering, zowel sociaal als ruimtelijk (SCP/WODC/CBS, 2005; WODC/CBS, 2004; RMO, 2005). Uiteraard gaat uitsortering niet alleen over migrantengroepen. Het gaat ook over autochtonen.

Misschien wilt u actuele vormen van uitsortering en segregatie graag zien als iets wat voorbijgaat, iets wat alleen maar tijdelijk is. Dan baseert u dat beeld waarschijnlijk op optimistische perspectieven. Maar is zo'n beeld wel terecht? Ik heb mijn lezing de titel *zwanger van segregatie* gegeven omdat er, naar mijn mening,

ZWANGER VAN SEGREGATIE

tal van ontwikkelingen zijn die ertoe kunnen leiden dat de uitersten in de maatschappelijke verdeling – de posities van achterblijvers en succesvollen – zich in de toekomst scherper profileren. Voor de goede orde: ik geef mijn persoonlijke visie en baseer die mede op cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Maar ik spreek niet namens het CBS.

Ten eerste zijn er ontwikkelingen in opleiding, inkomen en werk die wijzen op aanhoudende contrasten onder huidige jongeren. Die ongelijkheden worden komende jaren, en dat wordt vaak niet gezien, via partnerkeuze aangescherpt. De kans op dubbel voordeel of dubbel nadeel wordt groter via de partner. Bovenkant én onderkant van de samenleving manifesteren zich daardoor sterker. Die ongelijkheid zal een rol spelen bij de toegang tot schaarse goederen, zoals huisvesting. Het kan bijna niet anders of de contrasten zullen ook zichtbaar worden in de ruimtelijke spreiding. En al zal een deel van de nieuwe bevolkingsgroepen klimmen op de maatschappelijke ladder, de etnische component zal zwaar blijven wegen in de uitsortering aan de onderkant.

Ik ga nu in op patronen van uitsortering die al zichtbaar zijn, daarbij gaat het om:

- uitsortering in onderwijs, banen, inkomens en bij partnerkeus;
- de etnische component daarbij;
- en de ruimtelijke gevolgen.

Bij elkaar geven ze de basis voor een toekomstscenario van segregatie.

Onderwijs

Extreme situaties als het om de ouders gaat

Kijken we om te beginnen naar het onderwijs. Onderwijs gaat over toekomst, en dus over jeugd. Toch begin ik met de ouders, de volwassenen. Ouders bepalen namelijk nog steeds in hoge mate de kansen van hun kinderen. Nog steeds blijken kinderen van hoog opgeleide ouders het hoogst te scoren op schoolsucces (Jol, 2001, p. 5). Succesvolle opleidingen worden gekopieerd door de kinderen, minder succesvolle ook. Verschil in kenniskapitaal van de ouders geeft ongelijke kansen, interesses en culturele bagage aan de eigen kinderen.

JAN J. LATTEN

Ook vandaag de dag zijn er enorme verschillen in kenniskapitaal van ouders, en in het verlengde daarvan, in wat kinderen van huis uit mee krijgen. Zeker als je de etnische achtergrond erbij betreft. Met name in de twee omvangrijkste niet-westerse bevolkingsgroepen in Nederland, de Turkse en Marokkaanse, ontbreekt een substantiële kenniselite. Het is de laagst opgeleide bevolkingsgroep in Nederland. Vier à zes procent van de Turkse en Marokkaanse bevolking van 15-64 jaar heeft een hogere opleiding, tegenover 22 van de autochtone bevolking. Ook het middenniveau is maar beperkt aanwezig. Ruim driekwart van de Turken en Marokkanen – tegenover ruim een op de drie autochtonen – hebben maximaal een opleiding op Mavo-niveau (CBS, 2004, p. 102). Het zijn bevolkingsgroepen die worden gedomineerd door ouderparen met een laag opleidingsniveau. Zij kunnen hun kinderen minder meegeven dan de gemiddelde autochtone ouder.

En ook al neemt, voor alle leeftijden gezien, het opleidingsniveau van de Turkse en Marokkaanse bevolking in Nederland langzaam toe, de achterstand ten opzichte van autochtonen zal *niet* binnen afzienbare tijd verdwijnen. Het opleidingsniveau van de autochtone bevolking neemt namelijk ook toe. Ja, het is waar: tussen 1996 en 2003 is onder 25-64-jarige Marokkanen en Turken het aandeel hoogopgeleiden relatief sterker gegroeid dan onder autochtonen. Maar dat komt vooral omdat de startpercentages laag zijn (van 5 en 6 procent naar 8). In procentpunten gezien is de stijging in de autochtone bevolking met 5 procent (van 22 naar 27) dubbel zo hoog (Traag, 25 juli 2005). Zo gezien is de achterstand in kenniskapitaal alleen maar toegenomen.

Ongelijke start op basisschool

Opbouw van kennis door kinderen hangt nog steeds samen met de sociale positie van de ouders. Kinderen van laagopgeleide ouders blijven in het basisonderwijs vaker zitten of raken vaker achterop dan kinderen van hoogopgeleide ouders. De opleidingsvertraging van allochtone kinderen met laagopgeleide ouders is nog groter dan die bij autochtone kinderen met laag opgeleide ouders: 33 procent tegen 24 procent (CBS 2004, allochtonen). De achterstand die op de basisschool zichtbaar wordt, komt later ook terug in de gemiddelde resultaten van de vervolgotrajecten. Maar op de basisschool gebeurt meer.

ZWANGER VAN SEGREGATIE

Sociale scheiding via de basisschool

Als kinderen samen naar school gaan zou de school als socialisatie-instituut grenzen kunnen laten vervagen. Dat geldt voor sociaal-economische, voor godsdienstige en ook voor etnische grenzen. Zo zouden verschillen in leefstijl, normen en waarden bij elkaar kunnen komen. Maar, hoe selectiever de schoolpopulatie, hoe minder het onderwijs zo'n brugfunctie kan hebben. In feite blijken sociaal-economische kenmerken van ouders, hun religieuze of etnische achtergrond of een combinatie hiervan, belangrijke criteria voor uitsortering die zich ook uitend in de fysieke locatie van de school. Basisscholen in rijkere buurten herbergen nu eenmaal relatief vaker kinderen met rijke ouders, scholen in Limburg overmatig veel kinderen met een katholieke achtergrond en islamitische basisscholen hebben overwegend niet-westerse leerlingen. Beperken we ons tot de etnische achtergrond van kinderen dan laat dat kenmerk een forse uitsortering zien. De kenmerken *niet-westers allochtoon, grootstedelijk woongebied, Randstad, islamitisch* en *sociaal-economische achterstand* vallen op basisscholen voor een belangrijk deel samen. Het gaat om meer dan kleur alleen. En dan te bedenken dat in de vier grote steden 50% van alle basisschoolleerlingen van niet-westerse afkomst is (tegenover 14% gemiddeld in het land, schooljaar 2003/2004). Binnen de steden dragen zwarte en witte scholen er inmiddels toe bij dat de verschillende groepen jongeren in schooltijd beperkt met elkaar in aanraking komen. Een niet-westerse leerling had daar gemiddeld namelijk 73 niet-westerse medeleerlingen per 100, een autochtone leerling echter maar 27 per 100. De Gemeente Amsterdam signaleert bovendien de afgelopen jaren een toename van segregatie onder jonge kinderen (Gemeente Amsterdam, 2005, p. 36-37).

Het beeld geeft misschien al te denken, maar als een vergelijking wordt gemaakt met een doorsnee basisschool in het land wordt het contrast pas echt zichtbaar. Een autochtone leerling buiten de vier grote steden (en dat zijn de meesten) had zelfs maar 7 niet-westerse medeleerlingen op elke 100 (CBS, 2005, p. 233-238.) Allochtone jeugd in de grote steden zit vooral met andere allochtone jongeren in de klas. Autochtone jeugd in de rest van het land komt op school maar beperkt in contact met allochtone jeugd. Daar komt bij dat op straat ontmoetingskansen afnemen doordat kinderen meer binnen blijven. Kinderen uit de jaren vijftig wisten door een sterke straatcultuur de verzuilde samenleving van toen meer te doorbreken dan de kinderen in de gesegregerde stad van nu (Bouw en Karsten,

JAN J. LATTEN

2004). Scheidslijnen tussen gereformeerd, katholiek of niet-gelovig vielen zo voor een deel weg. De nieuwe scheidslijnen langs etnische uitsortering en islamitische scholen worden – in het samenspel met wonen – nu veel minder doorbroken. Dat geldt waarschijnlijk ook voor sociaal-economische klasse. Voorzover allochtone jongeren autochtone jongeren ontmoeten, zijn het waarschijnlijk kinderen van achterblijvers in de samenleving.

Wat zullen de gevolgen zijn in de komende decennia? Als men elkaar niet op de basisschool of op straat ontmoet, waar dan wel? Wat gebeurt er na de basisschool?

Ook onder pubers verschil in kennisverwerving

De eerste studentenverenigingen voor allochtone jongeren zijn er al. Maar tussentijds vindt de uitsortering plaats via het vervolgonderwijs.

Niet-westerse jongeren volgen meer dan gemiddeld de lagere opleidingen. Ze zijn ondervertegenwoordigd onder eindexamenkandidaten havo en vwo. Bovendien is de uitval groot¹. Vooral bij niet-westerse allochtone leerlingen is in 2003 het percentage geslaagden gestagneerd (CBS, 2004, p. 14). Door de uitval en het lagere niveau in het middelbaar onderwijs studeren allochtonen nog steeds aanzienlijk minder door dan autochtonen. In 2001/2002 waren er 54 duizend geslaagde studenten hbo en vwo van autochtone afkomst en 3 duizend van niet-westers allochtone afkomst (CBS, 2004, p. 96).

Deze verschillen zijn verontrustend. Er zijn nog steeds concentraties van kansarme onderwijslooptbanen. Ze dragen er aan bij dat toekomstige volwassenen uit de belangrijkste etnische groepen overmatig startkwalificaties ontberen, terwijl nieuwe generaties autochtonen relatief vaker een hoog kenniskapitaal zullen bezitten. Direct of indirect zal dit verschil in kennisopbouw de komende decennia tot uiting komen in ongelijke maatschappelijke posities. Die ongelijke sociale posities regelen ook de toegang tot schaars goed waaronder huisvesting. Via de partnersselectie zal de individuele achterstand of voorsprong versterkt kunnen worden, daar kom ik later op terug. De aankomende ouders zullen, afhankelijk van hun etnische achtergrond, opnieuw verschillen in de kansen die ze kunnen doorgeven aan hun kinderen.

ZWANGER VAN SEGREGATIE

Een gekleurde schoonmaakploeg

Iemands opleiding beïnvloedt in sterke mate zijn kansen op de moderne postindustriële arbeidsmarkt. Een hoge opleiding geeft nog steeds meer kans op een hoog inkomen. Met weinig kenniskapitaal komt men terecht in tijdelijke banen of banen die gevoeliger zijn voor schommelingen in de werkgelegenheid. Relatief gezien hebben veel niet-westerse allochtonen weinig opleiding. Vooral daardoor verdient men vaak minder, anders zou er nauwelijks verschil zijn (Van der Vliet, 7 februari 2005). Feit blijft dat men met minder diploma's vaker tijdelijke banen, een baan in de schoonmaakbranche of in de detailhandel heeft, en banen waar de uurlonen lager zijn (CBS, 2003b, p. 83). De gevoeligheid voor schommelingen in de werkgelegenheid is ook groter. Met de opkomst van de hoogconjunctuur eind jaren negentig nam de werkloosheid onder niet-westerse allochtonen snel af maar met de teruggang in de conjunctuur steeg de werkloosheid onder niet-westerse allochtonen toch weer sneller dan onder autochtonen. In 2004 was de werkloosheid weer drie keer zo hoog als onder autochtonen (Beckers, 28 februari 2005). Positief is desondanks dat deze factor tien jaar eerder nog het viervoudige aangaf. Maar toch: het geeft dit een beeld van een bevolkingsgroep die meer dan andere dient als een noodreservoir aan arbeidskrachten. Weliswaar is het verschil met autochtone werkloosheid vergeleken met tien jaar geleden een tandje lager, maar in dit tempo zou het nog minstens twintig jaar kunnen duren voordat verschillen in werkloosheid verdwenen kunnen zijn. De vraag is of verschillen in het niveau van de banen die men als werkende heeft dan ook verdwenen zijn. De resultaten in het onderwys van vandaag de dag zijn op dat punt niet zonder meer bemoedigend.

Inkomensverschillen

Meer verschillen tussen huishoudens

In de jaren zestig en begin jaren zeventig is de inkomensongelijkheid sterk afgenomen. Aan die trend kwam snel een eind en sinds de tweede helft van de jaren tachtig nam de inkomensongelijkheid weer licht toe (De Vries, 2005, p. 20). Dat kwam voor een belangrijk deel door de sterke groei van het aantal alleenstaanden en eenoudergezinnen aan de ene kant en van het aantal tweeverdieners aan de

JAN J. LATTEN

andere kant². In de tweede helft van de jaren negentig werd Nederland steeds rijker, maar niet iedereen in dezelfde mate. Het gemiddelde verschil in vermogen nam toe. En er was een relatief sterke groei van huishoudens met een groot vermogen (CBS, 2000, p. 17). Uit het recente rapport De Sociale Staat van Nederland 2005 van het SCP valt op te maken dat het totale aandeel uiterst arme en rijke huishoudens samen (de uitersten in de economische structuur) in de afgelopen jaren op circa 21% is uitgekomen (SCP, 2005a, p. 113).

Inkomensverschillen tussen stad en ommeland

Ook ruimtelijk, op het niveau van stad en ommeland, zijn verschillen eerder toedien aangenomen. Was in 1950 de stad vrijwel even rijk als de omringende gemeenten (het inkomen lag slechts twee procent lager), in 1994 was het inkomen 17 procent lager (De Vries, 2005, p. 22). De steden hebben te maken gehad met een uitstroom van koopkrachtige dertigers die als tweeverdiener een woning kiezen buiten de stad maar ook met een sterke toename van alleenstaanden en de instroom van niet-westerse bevolkingsgroepen vanuit het buitenland. Midden jaren negentig is de ruimtelijke uitsortering van inkomens nog toegenomen. Althans, in 1998 zouden meer huishoudens met een laag inkomen moeten verhuizen om een gelijkmatige spreiding over het land te verkrijgen dan in 1994 (Trimp, 15 januari 2001). Op klein gebied kunnen de verschillen groot zijn. Rond het jaar 2000 lag het gestandaardiseerd huishoudinkomen in Den Haag maar drie procent onder het landelijk gemiddelde, maar op wijkniveau is het contrast groot (Kasperski, 3 februari 2003). Terwijl de Schilderswijk 28 % onder het landelijk gemiddelde scoort, ligt het huishoudinkomen in de Haagse wijk Benoordenhout 63 % boven het landelijk gemiddelde. De segregatie naar inkomen tussen de wijken is enorm. Den Haag is blijkbaar, net als in de 19^e eeuw, nog steeds een stad van 'pruiken en petten'. Overigens lijken recent de steden te profiteren van een uitruil van uitersten, het aandeel lage inkomens neemt af en het aandeel hoge toe, daartussen in is het beeld meer stabiel (De Vries, 2005a)³, (De Vries, 2005b).

Etnische inkomensongelijkheid

Bij de toegenomen inkomensverschillen speelt ook de immigratie van de afgelopen decennia een rol. Naast westerse arbeidsmigranten typeren ook gezinsherenigers

ZWANGER VAN SEGREGATIE

en asielmigranten de in- en uitstroom. Niet-westerse nieuwkomers die tijd nodig hebben om op de arbeidsmarkt het participatieniveau van autochtonen te bereiken (Zorlu e.a., 2005) verlagen het gemiddeld inkomen. Ze zijn immers langer van inkomen verstoken of van uitkeringen afhankelijk. Een geringere opleiding verlaagt de kansen op een hoger inkomen. Al met al lag het gemiddeld besteedbaar inkomen van niet-westerse huishoudens eind jaren negentig 28 procent lager dan van de autochtone huishoudens (CBS, 2000, p. 55). Etnische inkomensongelijkheid en trends in verhuisstromen beïnvloeden weer de ruimtelijke segregatie. Dat wordt zichtbaar als de in- en uitstroom naar en uit Amsterdam, Rotterdam en Den Haag wordt uitgedrukt in termen van jaarlijks inkomen van de verhuizenden. Uit een eerste verkenning blijkt dat de fiscale jaarinkomens van westerse immigranten (in de spreektaal vaak expats) een veelvoud zijn van die van niet-westerse immigranten (publicatie in voorbereiding)

Inkomens van vaders en kinderen

Vanuit de huidige inkomensongelijkheid is iets te zeggen over de nabije toekomst. Recente analyses van het CBS laten zien dat het er nog steeds toe doet wat de vader verdiende. Kinderen van een vader die weinig verdiende hebben twee keer zo vaak een laag inkomen dan per toeval. Kinderen van een goed verdienende vader hebben juist vaker dan per toeval een hoog inkomen. Alleen voor kinderen uit de middengroepen is het inkomen minder voorspelbaar (CBS, 2000). Er is blijkbaar nog steeds sprake van een zekere ‘erfelijkheid’, met name als het gaat om kinderen uit de armste en rijkste gezinnen.

De bestaande samenhang tussen kansen op een laag inkomen, etnische achtergrond en eerder beschreven onderwijsachterstand maakt duidelijk dat ook in de komende generatie jongvolwassenen cumulaties van achterstanden zullen voorkomen, die zich vooral als verschil tussen sommige etnische bevolkingsgroepen en autochtonen zullen manifesteren.

Uitsortering via partnerkeus

Liefde is niet blind. Partnerkeus is vooral een uitsortering op gelijkheid. Als je sterk van deze regel afwijkt, is de liefde vaak van korte duur (Janssen, 2002).

JAN J. LATTEN

Statistiek relateert zo de romantiek. Je kunt met liefde rekenen. Als in Nederland alle partners van 65 jaar of jonger ‘toevallig’ verliefd op elkaar waren geworden, dan hadden zij een kans van 27% gehad op een partner met gelijk opleidingsniveau (vijf niveaus). In werkelijkheid heeft 42% een partner met dezelfde opleiding. Academici zelfs vijf keer meer dan per toeval⁴. Bovendien, als er al verschillen zijn in opleiding dan zijn die meestal gering. Bij ongeveer 85% van de paren is er sprake van een zelfde of hooguit licht verschil in opleiding. De combinatie van uitersten, een academisch geschoolde en een partner met een basisopleiding, komt slechts bij twee per duizend paren voor (CBS, 2005, p. 229). Daarmee is relatievorming een opmerkelijke vorm van uitsortering. In wezen gaat het ook om een vorm van sociale segregatie. Hoe gelijksoortiger de resulterende partnercombinatie, hoe geselementeerder, hoe gesegegreerder de relatemarkt blijkbaar is. De kans om de ideale partner of ‘de ware’ te ontmoeten, is blijkbaar maar beperkt ‘toevallig’ of ‘vrijwillig’. Begrijpelijk is het wel. Men groeit op in een relatief afgebakend, je zou bijna zeggen gesegegreerd, sociaal en ruimtelijk netwerk. Via ‘uitgesorteerde’ opleidingen die de ontmoetingskansen voor leerlingen uit verschillende sociale en etnische milieus beperken, uitgaansgelegenheden waar je ‘bij voorkeur’ naar toe gaat, aan leefstijl gekoppelde sportclubs en door merkkleding bijvoorbeeld, vindt dan een zekere ‘vrije’ keuze plaats. De gedachte dat de relatemarkt opener wordt moet worden betwijfeld⁵. Integendeel, trouwde vroeger de verpleegster met een dokter, nu trouwen dokters met elkaar (Ehrenreich, p. 219). Zolang verpleegsters met dokters trouwden kon dat bijdragen aan vorming van huishoudens met een kenniskapitaal richting midden. Dat droeg bij aan afzwakking van mogelijke extremen in de sociale structuur. Die middelende rol van partnerkeus lijkt om te slaan in een aanscherpende rol. Sinds het opleidingsniveau van vrouwen stijgt en hoog opgeleiden met elkaar trouwen groeit het aantal huishoudens met een dubbel kenniskapitaal.

De uitsortering op het punt van opleiding werkt ook door in de welvaart van het stel. Niet alleen het opleidingsniveau van partners lijkt vaker op elkaar, ook hun arbeidsparticipatie en inkomen (Jepsen en Jepsen, 2002, p. 451). De kans op dubbel gewin neemt toe. Meer concreet: een werknemer met basisonderwijs kan gemiddeld 13 euro per uur verdienen, iemand met een wetenschappelijke opleiding bijna 28 euro (Cruchten, Gouweleeuw, 20 december 2004). Twee partners met een lage opleiding verdienen dan samen misschien 26 euro per uur, maar twee hoog opgeleiden 58 euro. Ziedaar de cruciale functie van de partnerkeuze voor de

ZWANGER VAN SEGREGATIE

maatschappelijke uitsortering, de elitevorming en toegang tot schaars goed. Een partner werkt steeds meer als inkomensversneller (Latten, 2003a, p. 35-55). Meer goed opgeleide vrouwen zullen de komende jaren het aandeel ouderparen met 'dubbel hoge onderwijsniveaus' verder versterken. Er ontstaat zo een krachtige economische elite die zich zal onderscheiden van de paren die bestaan uit twee achterblijvers. Uiteraard valt de economische profilering ook sterk samen met een uitsortering van culturele bagage en leefstijl. Het is immers ook zo dat bij het beeld van twee werkende ouders moderne opvattingen horen. Die vind je het meest bij de hoger opgeleiden. Deze opvattingen komen niet pas tot stand na de partnerkeus. Opvattingen over rolverdeling tussen mannen en vrouwen, of meer in het algemeen over leefstijl (Jansen, 2002) zullen impliciet al eerder ter sprake zijn gekomen in de vorm van gesprekken over toekomstplannen bijvoorbeeld. Opvattingen, zo men wil leefstijl, of normen en waarden zijn daarmee zeker criterium in de aanloop naar een vaste relatie (Latten, 2003b).

Etnische uitsortering bij partnerkeus

Het blijft bij selectiecriteria niet bij leeftijd, opleiding, kenniskapitaal, leefstijl of hobby's. De liefde van veel tweede generatie allochtonen is vooralsnog ook niet blind voor herkomst of geloof. Uit recent CBS-onderzoek onder jonge Turken en Marokkanen blijkt dat de overgrote meerderheid een partner zoekt met dezelfde geloofsovertuiging (De Graaf, 7 maart 2005). Bijna acht op de tien mannen en negen op de tien vrouwen vindt dit een (zeer) belangrijk selectiecriteria. Weliswaar vindt de meerderheid van de jonge Turken en Marokkanen het ook belangrijk dat de partner van dezelfde etnische afkomst is, maar vooral godsdienst brengt vooralsnog een scheiding op de relatiemarkt aan. Afgaand op huwelijkspatronen van verschillende bevolkingsgroepen lijkt het effect van geloof of cultuur sterker dan dat van kleur. Surinamers en Antillianen trouwen immers vaker met autochtonen. De nagestreefde huwelijkshomogamie van de jeugd van Turkse en Marokkaanse afkomst zal voor hen, als ouderparen, verdergaande sociale consequenties krijgen. Ook bij deze paren werkt namelijk de 'verdubbelaar'. In de mate waarin deze jongeren achterstand oplopen in hun opleiding, zal dat zichtbaar worden in het aandeel ouderparen waarvan beide partners een lage opleiding hebben. De eerder beschreven achterstanden bij de huidige allochtone jeugd zullen via partnerkeuze versterkt terugkeren in het aandeel kennisarme gezinnen met relatief

beperkte verdien capaciteit en een beperkte toegang tot schaars goed, waaronder bijvoorbeeld wonen.

Etnodating zal er dus toe bijdragen dat sommige allochtone bevolkingsgroepen relatief vaak achterblijvers zullen tellen. Dit in contrast met elitevorming onder autochtonen. Deze uitersten zullen zich sterker profileren in termen van succes en achterstand, maar dat niet alleen. De toenemende ongelijkheden zullen ook tot uiting kunnen komen in ruimtelijke segregatie (Wacquant, 1999, p. 1639-1647).

Ruimtelijke etnische segregatie neemt toe

Los van vele vormen van ongelijke ruimtelijke spreiding is concentratie van etnische bevolkingsgroepen een zeer ingrijpende, vooral omdat er voor de belangrijkste niet-westerse groepen sprake is van cumulatie van achterstanden. Het is een punt van zorg, onder andere omdat het de sociale cohesie in de samenleving kan schaden. "Het gescheiden wonen en leven van minderheden en autochtonen kan de kansen op integratie verder verminderen... Segregatie naar herkomst gaat vaak ook samen met andere vormen van segregatie: naar opleidingsniveau, inkomen, deelname aan de arbeidsmarkt, status, uitkeringsafhankelijkheid of gezondheid. Het is een cumulatie van ongunstige posities die op wijk- en buurtniveau de leefbaarheid onder druk zet." (Rapportage Integratiebeleid Etnische Minderheden, 23 december 2002).

Daarbij is er in de vier grote steden duidelijk sprake van een snelle transformatie van de bevolkingssamenstelling door een vorm van successie (Bontje, Latten, 2005, p. 19), (Latten, Bontje, Nicolaas, 2004, p. 59-68). Er is sprake van een tegengestelde verhuisrichting van autochtonen en niet-westerse allochtonen. De uitwisseling is de afgelopen jaren nog versterkt doordat de autochtone stedelijke bevolking, in tegenstelling tot de allochtone, meer sterfgevallen dan baby's noteerde. Het percentage autochtonen in de vier grote steden nam daardoor in rap tempo af (bijna 1% per jaar) tot 57% in 2003. Bij dit tempo kan spoedig een 50%-grens worden gepasseerd (Bontje, Latten, 2005). Toch wordt er maar weinig aandacht besteed aan het belang van grenswaarden, terwijl er indicaties zijn dat ze een essentiële rol kunnen spelen bij verhuisgedrag van oorspronkelijke bewoners. Wanneer wordt, in de beleving van een kwantitatief dominante bevolkingsgroep, een kritische grenswaarde bereikt en besluit men te verhuizen? Er zijn indicaties

ZWANGER VAN SEGREGATIE

uit de Verenigde Staten dat deze grenswaarden aanmerkelijk lager liggen dan men misschien denkt.

Als de bevolking ruimtelijk gelijkmatig over de wijken van Nederland gespreid zou zijn had anno 2004 in elke wijk 10% van de bewoners van niet-westerse afkomst moeten zijn⁶. De facto is dit in de meeste wijken maar een paar procenten, in bijna 200 wijken 15% of meer, en in acht wijken zelfs meer dan 50%. Op buurtniveau is de uitsortering nog weer sterker. Er zijn ruim 80 buurten waar de meerderheid van de bewoners van allochtone afkomst is. In samenhang daarmee is de kans dat bevolkingsgroepen elkaar in de woonstraat ontmoeten de afgelopen jaren behoorlijk afgenomen. In Amsterdam bijvoorbeeld is de kans dat een Marokkaan een autochtoon ontmoet sinds 1995 afgenomen van 61% tot 45% in 2004.

Snelle transformatiebuurten

Er is bovendien op buurtniveau onmiskenbaar sprake van een aanhoudend proces van concentratie, vaak ook meer dan gemiddeld. Terwijl in de periode van 1999 tot 2004 gemiddeld genomen per buurt het aandeel niet-westerse allochtonen met 0,4 procent had moeten stijgen, is de werkelijke toename vaak hoger geweest, in 56⁷ wijken zelfs 11% of meer. Daar is de toename uitzonderlijk te noemen. Onder dergelijke 'snelle transformatiebuurten' overheersen buurten waar het percentage niet-westers allochtone inwoners al relatief hoog lag. Hieruit is voorzichtig af te leiden dat het niveau van de bevolkingssamenstelling een rol speelt bij het daaropvolgende tempo van verandering. De oorzaak blijft echter onduidelijk. Het tempo van verandering lijkt ook een rol te spelen bij de sociale contacten tussen bewoners (SCP, 2005b)

Normen kunnen veranderen, ook die over segregatie

Op zich zou met het signaleren van trends in sociale, etnische en ruimtelijke uitsortering het verhaal af kunnen zijn, maar er is meer. In het algemeen kunnen opvattingen en normen veranderen en daarmee trends afzwakken of versterken. Zo leidt een cultuur van 'meer eigen verantwoordelijkheid' onbedoeld tot meer uitsortering van sterkeren, die in staat zijn zelf hun leven vorm te geven, en van zwakkeren die afhankelijker zijn van overheden. Een overheid die de eigen-wo-

JAN J. LATTEN

ning-norm stimuleert of strengere inkomenscriteria voor woningtoewijzing invoert, kan uitsortering verscherpen. Tegelijk kan zo'n overheid proberen segregatie te beperken. Blijkbaar is beleid niet altijd consequent. Het kan ook wijzen op een fase waarin nieuwe normen concurreren met oudere. Bevinden we ons misschien in zo'n fase met nieuwe normering die meer open staat voor uitsortering?

In dominante politieke standpunten of ideologieën worden normeringen zichtbaar. *'Als je er hard voor hebt gewerkt mag je dat ook zien'* bijvoorbeeld. In veel van de Europese verzorgingsstaten schuift het beleid meer in liberale richting. Of het nu gaat om pensioenen, zorg of huisvesting, de markt kan steeds meer zijn werking doen. Volgend jaar komt er voor iedereen een eigen risico in de ziekteverzekering, in de huisvesting is bouwen voor hoge inkomens populairder dan voor lage, ook woningbouwcorporaties gaan daar in mee.

Opvattingen over integratie zijn totaal anders dan in de eerste decennia van immigratie. In de jaren zeventig ging het om conservering van de eigen cultuur. Er werd teruggegrepen op het idee van eigen 'zuilen', maar nu voor nieuwkomers. In die zin is de huidige segregatie in het basisonderwijs in de vorm van islamitische basisscholen een geslaagd gevolg van die norm. Later ontstond er meer en meer twijfel. Immers, de opvattingen brachten een snel groeiende minderheid met zich mee die op sociale en economische achterstand bleef ten opzichte van autochtonen. Er ontstonden nieuwe structuren van ongelijkheid. Voor een deel ook teweeggebracht door de veranderende condities zoals die van de nieuwe kennis- en diensteneconomie. De samenleving dreigde met de oude normen uit evenwicht te raken. Herdefiniëring van normen werd noodzakelijk. Je zou ook kunnen zeggen: de uitsortering werd zo sterk dat de oude opvattingen niet meer houdbaar waren. De norm ging om. Het minderhedenbeleid schoof van multicultureel naar integratie (Entzinger, 2003 p. 72). De ideologie paste zich aan omstandigheden aan om uitsortering af te remmen⁸.

Nieuwe omstandigheden

In de visie van socioloog Loïc Wacquant, hebben westerse samenlevingen tegen het eind van de 20^e eeuw een nieuw regime van "urban inequality and marginality" zien opkomen, vooral in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk in samenhang met nieuw bezuinigingsbeleid⁹. Maar ook de verandering van de economie heeft een rol gespeeld. Een postindustriële modernisatie van de economie met een

ZWANGER VAN SEGREGATIE

groei van banen voor hoog geschoolden en eliminatie van banen voor de laag opgeleiden is ook in Nederland zichtbaar. Concentratie van immigranten met lage opleiding in de steden heeft ook hier bijgedragen aan het ontstaan van achterstandswijken. Het beleid probeert inmiddels het tij te keren, onder andere door pogingen hogere inkomens aan te trekken. Men wil de Franse Banlieus en Amerikaanse Getto's voorkomen. Bijna driekwart van de bevolking maakt zich zorgen over het ontstaan van zulke getto's in Nederlandse steden (SCP, 2004, p. 142).

Meer markt in de huisvesting

In Nederland wordt huisvesting steeds meer een koopwoningmarkt. Deze normverandering krijgt op gemeenteniveau onder andere vorm in 'bouwen voor beter betaalden' (Cortie, 2002, p. 49), zeg maar bouwen voor de elite. Door bestaande sociale woningbouw om te zetten in koop wordt het proces zelfs versneld. Hier ontstaat een vreemde paradox. Onbedoeld zullen de minst succesvollen geconcentreerd terecht komen op minder geliefde plekken. Bovendien zullen inwoners van niet-westerse herkomst vaker tot de achterblijvers behoren. Segregatie van niet-westerse bevolkingsgroepen wordt aldus, zij het onbedoeld, gestimuleerd, tegelijk met integratie-inspanningen. Voeg deze trend bij de eerder aangegeven indicaties voor een te verwachten scherpere sociale en economische uitsortering van individuen in het algemeen, en het wordt duidelijk dat de marktwerking in de huisvesting de ruimtelijke afdruk van die ongelijkheid zal versterken. De succesvolsten in de samenleving zullen via marktwerking de beste plaatsen kiezen. In wezen is dat niets nieuws. Ook de Amsterdamse stadsuitbreidingen van de 17^e eeuw bevorderden de segregatie en bevestigden lopende maatschappelijke processen (Cammen en de Klerk, 2003, p. 37) Frappant is wel dat opnieuw lopende maatschappelijke processen segregatie lijken te bevorderen.

Woonplek en identiteit

Succesvolle singles of stellen kiezen voor verwaarloosde maar historische woonbuurten als 'stedelijk' alternatief voor de suburb. Elites sluiten zich steeds meer af in 'gated communities' (Cortie, 2002, p. 49). De neiging tot isolatie is ook zichtbaar in de nieuwe architectuur: er worden weer 'kastelen' gebouwd in Nederland. 'De Bossche wijk Haverleij is afgestemd op de stadsmens die zich wil onderschei-

JAN J. LATTEN

den en een veilige thuishaven in een overzichtelijke omgeving zoekt' aldus een citaat van Hans van der Cammen en Len de Klerk (p. 396).

'Veilige omgeving', 'ons soort mensen', 'leefstijl': ouderen die het zich kunnen veroorloven, zullen binnenkort ook in Nederland kunnen kiezen voor een seniorenstad (Heins, 2005, p. 135-139). Iets wat al eerder zichtbaar werd in de VS (Stiphout, 2005, p. 22-28). Blijkbaar ontstaan er nieuwe vormen van gewenste segregatie die woonplekken voor gelijksoortige bewoners accentueren. In de discussie over seniorensegregatie voeren sommigen al expliciet het argument op dat eigen verantwoordelijkheid en vrije keuze toch wezenlijker zijn dan integratiebeleid (Van Waveren, 2004/2005, p 12-14). Juist in een samenleving met meer ongelijkheden is te verwachten dat gelijksoortigheid, ofwel identificatie met de buurt, als criterium voor het kiezen van een woonplek gewichtiger wordt. Men is territoriaal minder gebonden aan de plek, maar de binding via zeggingskracht van een adres blijft. Via het adres maakt men deel van uit van een imago: duur of goedkoop, succesvol of achterblijver, sjiek of sjebbie. Juist als de expressieve componenten in wonen worden gecultiveerd, geven woningen en woonmilieu antwoord op de behoefte aan identiteit en zelfexpressie van de bewoners (Heikoop, 2005). Dit is in wezen niet anders dan zelfexpressie via mode of auto. Net als bij andere consumptiegoederen wordt de woonplek door "mensen gebruikt om aan te geven wie ze zijn en bij wie (of waar) ze horen" (De Meere, De Graaf, A. Huygen, 2005, p. 238-243). Mensen kopen zich in de buurt zonder dat er noodzakelijkerwijs sprake is van grote sociale interactie (Forrest, Kearns, 2001). Het gaat vooral om de eenvormigheid, die staat voor herkenning en geborgenheid.

De uitsortering via imago, consumptie, leefstijl en woonplek, wordt vooral tot stand gebracht via levensloopinkomen. De basis voor de toekomstige uitsortering naar gelijksoortigheid begint, zoals ik heb besproken, op dit moment op de basisscholen en vervolgonderwijs. Via toekomstige banen, inkomens en vooral ook via het onopvallende element van uitsortering via partnerkeuze zal de uitsortering de komende decennia doorwerken in de toegang tot huisvesting. Deze uitsortering zal in combinatie met meer marktwerking de uitersten van succes en achterstand ruimtelijk extra zichtbaar maken. Vanwege de sterke vervlechting van etnische achtergrond en cumulatie van achterstand zal segregatie voorlopig sterk etnisch gekleurd zijn. Is New Orleans toch het voorland?

ZWANGER VAN SEGREGATIE

Lokaal beleid: meer wijkidentiteit, maar hoever is wijkidentiteit van segregatie?

Het belang van identiteit, van imago wordt ook in lokaal beleid onderkend, maar men weet er nog niet goed raad mee. Zo probeerde de gemeente Utrecht met woningbouwvereniging Mitros om de volkswijk Ondiep te upgraden teneinde meer kapitaalcrachtige bewoners aan te trekken. Een imago-offensief bleek echter nauwelijks te werken (De Meere c.s., 2005, p. 238-243). Ook een nieuwe identiteit die bedacht werd door Amsterdamse stadsdeel Oost/Watergraafsmeer mislukte. Het is ook inconsequent: men probeert een uitsortering te doorbreken door een bepaald imago te promoten dat weer uitsortierend werkt. Hoewel de overgang tussen wijkidentiteit en segregatie vaag is, en segregatie zeker niet het expliciete doel is, kan de neiging om te sturen op identiteit toch segregatie bevorderen. Ook al spreekt men van woonstijl, doelgroepenbeleid, diversificatie of andere eufemistische omschrijvingen, men bouwt aan een argumentatie om te selecteren. Wat is dit anders dan een vorm van concentratie van bevolkingsgroepen die de facto leidt tot segregatie? In feite werkt men eraan mee segregatie acceptabel te maken. Onderzoek onder Rotterdamse corporaties laat zien dat men concentraties van culturele verschillen vaak niet als probleem ziet. Vijf van de zes betrokken corporaties hebben speciale projecten ontwikkeld met een culturele component, onder andere in de goedkope koopsector: projecten waar mensen met dezelfde culturele afkomst gezamenlijk kunnen wonen. Sommige corporaties zijn bovendien van plan om op termijn de culturele component breder in hun bezit en beleid te integreren (Heikoop, 2005). Met andere woorden: er worden langzaam argumentaties geconstrueerd om in de sociale sector gesegregeerd wonen te verantwoorden.

De voorkeuren van de hogere klassen

Uiteraard gaat het bij concentratie en segregatie niet alleen maar om achterstanden en negatieve betekenis. Er zijn ook voordelen bekend (Ostendorf, Musterd, 2005, p. 77-93). Tijdens een congres in april 2005 over het fenomeen segregatie aan de Universiteit van Amsterdam bleek bijvoorbeeld dat immigranten bij aankomst in eigen kring opvang vinden. Men krijgt gemakkelijker onderdak, misschien een eerste baan etc. Maar onderzoeksresultaten lieten ook zien dat zo'n voordeel na verloop van tijd kan omslaan in een nadeel. Er is nog relatief weinig

JAN J. LATTEN

aandacht voor de functie die segregatie en uitsortering hebben voor de succesvolle middenklasse of voor de elite in een bevolking. Toch ligt daarin misschien een belangrijke verklaring voor segregatie. Zo bleek uit onderzoek onder middenklasseouders in Londen (een grote bevolking met veel verschillen) dat segregatie gunstig werkt op de onderwijsprestaties van hun kinderen. Vanuit het perspectief van succesvollen in het midden of aan de bovenkant van de maatschappelijke structuur kan sociale en ruimtelijke concentratie blijkbaar gunstig werken. Het lijkt er op dat middenklasse ouders die kiezen voor gelijksoortigheid in een toenemend gemêleerde samenleving weten wat ze doen. Ze selecteren vanuit hun verantwoordelijkheidsgevoel hun woning en daarmee buurt, burenschool en school waar hun kinderen de beste onderwijsresultaten halen. Het verhoogt aantoonbaar zelfs de kans op een universitaire graad. Dit sluit naadloos aan op onderzoeksresultaten die laten zien dat kinderen van de best opgeleide en rijkste ouders ook weer zelf de meeste kansen daarop hebben. Uitsortering naar gelijksoortigheid bij woonkeuze is niet alleen van belang voor optimale investeringen in opvoeding van nageslacht. Ook de investering in de eigen woning moet worden gewaarborgd. Een groeiende nadruk op marktwerking en eigen woningbezit bij huisvesting maakt wonen voor de succesvollen steeds meer tot een kapitaalinvestering. De succesvolle middenklasse en opwaarts mobilen zullen zekerheid zoeken inzake waardevastheid van hun investering. In die zin is van het belang voor kopers om qua leefstijl te matchen (ook burenschool onderhouden hun huis) of te updaten (alvast inkopen in hogere referentiegroep). Uitsortering naar gelijkheid van medebewoners kan eventuele negatieve transformatierisico's beperken. Dat vormt dan een garantie voor de waardevastheid van hun koopwoning. In die zin heeft positieve matching van burenschool, net als op de relatiemarkt, voordelen. De kans op teleurstelling is kleiner en gelijksoortigheid van bewoners biedt schaalvoordeel voor het individuele imago. Bovendien koopt men zich mogelijk in een netwerk in dat sociaal kapitaal kan leveren. De succesvollen met veel kenniskapitaal, cultuurkapitaal en financieel vermogen zorgen aldus dat zoveel mogelijk daarvan behouden blijft en bij hun kinderen terecht komt (Bourdieu, 1996).

Vanuit het perspectief van succesvolle individuen zijn deze strategieën begrijpelijk, maar vanuit het collectief gezien brengt het de sociale cohesie in gevaar. Ehrenreich concludeerde al eerder voor de VS dat het opwaarts streven van de nieuwe middenklasse ongelijkheden vergroot en bijdraagt aan verhoogde vervreemding

ZWANGER VAN SEGREGATIE

langs lijnen van klasse en ras (Ehrenreich, 1990, p. 250) Volgen we dan toch de ontwikkelingen van de VS met een timelag?

Toekomst

Het SCP meldde onlangs dat de maatschappelijke ongelijkheid de afgelopen jaren weer is toegenomen (SCP, 2005a). Ook de gemeente Amsterdam meldt expliciet dat segregatie en sociaal-economische verschillen in de stad zijn toegenomen (Gemeente Amsterdam, 2005, p. 39) De feiten over segmentering onder jongeren die ik hier vanmiddag heb uiteengezet geven aan dat de komende jaren een verdere uitsortering zichtbaar kan worden. De ongelijke start van huidige jongeren is de basis voor maatschappelijke verschillen van straks. Dat wordt versterkt door de neiging een partner te selecteren op gelijksoortigheid. Succesvollen en achterblijvers zullen zich vooralsnog sterker profileren. Dat geldt voor autochtonen net als voor allochtonen. Vooral voor islamitische jongeren speelt daardoorheen ook nog de uitsortering op religie en etnische herkomst via de partnerkeuze.

Gemiddeld genomen loopt de jongste generatie niet-westerse allochtonen achter bij de gunstige startpositie die veel autochtonen hebben. Ondanks ongelijke start zullen sommigen er in slagen de weg naar boven te vinden. Nieuwe economische middenklassen zullen er zeker komen, en de economische toenadering kan de sociale afstand verkleinen. Maar anderzijds zal achterstand in de komende decennia met name zichtbaar blijven onder niet-westerse bevolkingsgroepen. Ceteris paribus neemt vrij zeker – door het samenspel met ruimtelijke uitsortering – ook de sociale isolatie de komende jaren nog toe. De nieuwe verzuiling in het onderwijs is geen hulpmiddel bij het tegengaan van aspecten van etnische en sociale segregatie. Islamitische gezinnen wonen immers ook ruimtelijk geconcentreerd. Een afnemende kans op toevallig contact in de buurt, een sterke neiging om een partner van dezelfde afkomst en dezelfde maatschappelijke positie te vinden, veroorzaken een toekomstbeeld met een sterker contrast met succesvolle autochtone gezinnen. De feitelijke integratie zal vooral een zaak zijn van achterblijvers onder autochtonen. Zij zullen met achterblijvende allochtonen concurreren om schaars goed. Voor de middenklasse speelt de concurrentie minder en voor de elite het minst. De elite kan zich immers isoleren. Deze ouders zullen meer in staat zijn hun leefwereld zelf vorm te geven. Behalve op school, in werk, in partnerselectie

zal ook de vrijetijdsbesteding onderwerp van uitsortering zijn (Goldsmith, 2003). De hogere klassen zullen hun kinderen introduceren in eigen vrijetijdsnetwerken die passen bij hun leefstijl. In de steden wordt inmiddels de ‘witte vlucht’ uit het amateurvoetbal gesignaleerd. Hockey wint bij de hogere klassen aan populariteit (Dotulong en Westbroek, 2005)

Een samenleving met meer verschillen, economisch en cultureel, zal de behoefte aan een woonplek waarin men zich geborgen voelt onder gelijksoortigen versterken. Via meer marktwerking zullen de meest succesvollen de beste plaatsen kunnen kiezen en het liefst bij elkaar. De minder gewilde plekken blijven over. De bijbehorende normering lijkt nu al te schuiven in de richting van meer acceptatie van gescheiden werelden. Misschien niet altijd expliciet of bedoeld maar wel in de praktijk. Meer ruimte voor marktwerking in de huisvesting, meer nadruk op eigen verantwoordelijkheden in de maakbaarheid van je succes, meer acceptatie van leefstijlen naast elkaar, zichtbare segregatie op de arbeidsmarkt, het functioneren van gescheiden sociale en virtuele netwerken, doelgroepenbeleid, hebben alle te maken met een feitelijke uitwerking van segmentering en segregatie. De sociale structurering van de samenleving krijgt vorm langs nieuwe lijnen. De ruimtelijke spreiding zal zich hierbij aanpassen. Als contacten tussen de uitersten in de bevolking beperkt blijven tot functionele dan krijgt de multiculturele samenleving een beperkte inhoud.

Onderzoeksvragen

De belangrijkste maatschappelijke vraag die ons in de komende decennia gaat bezighouden is duidelijk: de aankomende generatie volwassenen draagt immers al een portie segregatie met zich mee. Dat zal zich de komende jaren zeker manifesteren. Hoe gaan we om met een trend naar meer uitsortering? Accepteren we het en tot waar zal het doorgaan? Onderzoek, signalering van ontwikkeling, acht ik een eerste vereiste om antwoorden te vinden. Het thema van segregatie vormt de leidraad. Het geeft voor mij de richting van de onderzoeksvragen aan¹⁰. Onderzoek naar de ruimtelijke weerslag van sociale structuren vereist ook nieuwe realiteiten onder ogen te zien: Dat levert vragen als ‘wanneer vermijdt men gemengde woonbuurten?’ ‘Waar ligt een omslagpunt voor verhuisgedrag van bewoners?’ ‘In welke

ZWANGER VAN SEGREGATIE

mate speelt verhuizen een individueel strategie bij uitsortering?' 'Welke functies heeft segregatie voor autochtonen?'

Om onderzoeksvragen uit te werken zal ik, in samenwerking tussen de Universiteit van Amsterdam en het CBS, gebruik maken van het Sociaal Statistisch Bestand van het CBS. Dit bestand maakt het mogelijk individuele levenslopen op relevante punten te volgen. De succesvolle en minder succesvolle levenslooptrajecten komen in beeld. Ook kenmerken van de woonplek horen daarbij. De samenhang tussen sociale en ruimtelijke mobiliteit kan worden onderzocht. Mechanismen die een rol spelen bij concentratie en segregatie kunnen zichtbaar worden gemaakt. Ik zal komende jaren in samenwerking met het CBS proberen de feiten die er toe doen zichtbaar te houden. Dat is een taak van het CBS, maar ook van de wetenschap.

Dankwoord

Dames en Heren, onderzoek uitdenken is één zaak, onderzoek uitvoeren een andere. Zoets doe je meestal niet alleen. Daar heb je steun van anderen voor nodig. Ik ben daarom heel erg dankbaar dat ik die steun heb gekregen van het bestuur van de Mr. Dr. J. H. Van Zantenstichting. Het bestuur heeft immers de bijzondere leerstoel demografie, in het bijzonder de demografische en ruimtelijke aspecten van relatie- en gezinsvorming aan deze Universiteit willen instellen én ingestemd met mijn benoeming. Die instemming kwam er ook van de afdeling Geografie, Planologie en Internationale Ontwikkelingsstudies, en de faculteit Maatschappij- en Gedragwetenschappen, waarvoor dank.

Maar niet alleen de Universiteit en het bestuur van de Van Zantenstichting, ook het Centraal Bureau voor de Statistiek en de Nederlandse Gezinsraad hebben meegewerkt. Beide instituten wil ik ervoor danken dat ze mijn leerstoel aan deze Universiteit steunen.

Naast mijn nieuwe relatie met de Universiteit van Amsterdam, voel ik mij nog steeds zeer verbonden met het CBS, uiteraard omdat ik er mijn andere werkplek heb, maar, wat ik veel belangrijker vind, vooral omdat het Bureau voor mij een toonbeeld is van onafhankelijkheid en objectiviteit. Dat is een groot goed voor een vrije samenleving, en minstens zo belangrijk als onafhankelijke en objectieve we-

JAN J. LATTEN

tenschap; ik kan vanwege mijn twee werkplekken dan ook nauwelijks in een rolconflict terecht komen, integendeel, ik ga er van uit dat de ‘verdubbelaar’ ook werkt als het gaat om onafhankelijkheid en objectiviteit.

En na de instituten: de mensen. Ik ga geen namen noemen; de lijst zou lang worden. Ik categoriseer daarom in groepen.

Ten eerste wil ik mijn nieuwe UvA-collegae danken voor de gastvrije wijze waarop ze mij in korte tijd in hun midden hebben opgenomen. Dat stemt mij zeer positief voor de samenwerking in de komende jaren.

En dan uiteraard mijn vertrouwde collegae uit het Voorburgse en Heerlense die hier talrijk aanwezig zijn. Ik kan jullie verzekeren dat ieder van jullie zo zijn eigen waardevolle bijdrage heeft geleverd aan mijn levensloop. Ik wil jullie ook vragen dat te blijven doen, ook als ik mijn aandacht wat meer verleg naar het Amsterdamse.

Ten slotte wil ik ook een groot aantal journalisten danken. Naast mijn collegae van het CBS en de UvA, zijn zij de afgelopen jaren als een derde macht in mijn bestaan geweest. En daar ben ik blij om. Onderzoekers mogen dan speuren naar feiten, en kennis vergaren, maar uiteindelijk zijn jullie journalisten het die de onderzoeksresultaten brengen bij degenen die er recht op hebben: het publiek.

Ik heb gezegd

Noten

1. Van de autochtone leerlingen die in 1993 naar het voortgezet onderwijs gingen, haalden bijna twee van de tien geen startkwalificatie (staat gelijk aan een kwalificatie havo, vwo of hbo op niveau 2, zonder diploma). Onder Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen was dat vrijwel twee keer zo hoog (CBS, 2003a, p. 76).
2. De steden herbergen overigens de meeste alleenstaanden waardoor de relationeel bepaalde inkomensongelijkheid ook een ruimtelijke pendant heeft.
3. Volgens De Vries is onduidelijk of de verarmingstrend geëindigd is of dat er een verrijking van het stedelijk gebied plaatsvindt. Voor dat laatste spreekt dat over de periode 1995-2000 huishoudens uit de laagste en hoogste inkomensgroep (de uitersten in het inkomensstructuur) de grootste veranderingen lieten zien in spreiding over stad en ommeland. In de stad nam het aandeel lage inkomensgroepen af met 0,7% en het aandeel hoge nam toe met 0,4%. De tussenliggende categorieën inkomensgroepen veranderden maximaal 0,2%. (De Vries, p. 26). Als er dus sprake is van een ruimtelijke herordening van ongelijkheden dan wordt dat blijkbaar teweeggebracht door mensen in de uiterste posities van de inkomensstructuur.
4. De oorzaak is waarschijnlijk dat studenten in de cruciale levensfase voor partnerselectie elkaar via de ruimtelijke geconcentreerde gelijke dagtaak ontmoeten. Verbazingwekkend is dan wel dat ook lager opgeleiden opvallend vaker verliefd op elkaar worden dan men per toeval zou kunnen verwachten.
5. Onderzoek waaruit dit zou blijken gaat nogal eens uit van oude criteria, bijvoorbeeld of katholieken trouwen met protestanten. Selectiecriteria zijn echter veranderd. Door secularisering, tegelijkertijd een toename van moslims, en een groeiend belang van leefstijlen als onderscheidend kenmerk, wordt in de partnerkeuze op andere zaken gelet dan vroeger. Oude criteria verliezen aan gewicht, maar andere gaan zwaarder wegen.
6. De facto is dit in de meeste wijken (1700 van de ruim 2500 wijken) maar een paar procenten (4 procent of minder) (in circa 350 wijken 5-9 procent, in 120 wijken 10-14%) maar in bijna 200 wijken 15% of meer. In acht wijken zelfs meer dan 50%.
7. In de periode van 1999 tot 2004 is bijna één kwart van alle buurten in termen van overgangen tussen 5-punts-categorieën in een hogere categorie terecht gekomen. In 38 buurten is zelfs sprake van een overgang naar een categorie die minimaal drie klassen hoger lag; bijvoorbeeld van 0-<5% naar 15-<20%. Volgens een 'at rondom' spreiding van de landelijke toename, had ook per buurt de groei slechts 0,4% procentpunt per jaar mogen zijn. Als het aandeel niet vooraf wordt gecategoriseerd in 5-punts-categorieën, bedraagt het aantal buurten met een toename van minimaal 11 procentpunten 56. Daarnaast zijn er 24 buurten die minimaal 11% deconcentratie laten zien. Relatief vaak betreft het buurten waar een Asielzoekerscentrum werd opgeheven.

8. Ongelijkheid afremmen, uitsortering voorkomen, was al vaker normgevend. Begin twintigste eeuw bijvoorbeeld werd in de 'linkse gemeenteraden' van Amsterdam de woningwetwoning gezien als middel om de socialistische maatschappij dichterbij te brengen en de arbeiders te beschermen tegen uitbuiting (Amersfoort, 2002). Ook de massale bouw van prefabflats onder de Oost-Europese communistische regimes is een uiting van een gelijkheidsnorm. In Nederland zorgde de gelijkheidsnorm voor correcties in de toegankelijkheid van de woningmarkt met hulp van huursubsidies. Nu zie je dat tegelijk met de nieuwe nadruk op integratie van etnische minderheden normen waarmee de overheid ongelijkheden voorkomt, aan betekenis verliezen en de marktwerking meer ruimte krijgt. Afbouw van subsidies, meer individuele verantwoordelijkheid in sociale zekerheid en wonen duiden daarop.
9. 'retrenchment pursued by conservative and liberal parties alike over the past two decades and by the rigid or rising spatial and social separation of white and coloured in the major urban centres....And it has become embroiled with the vexed question of the Integration of Third World migrants and refugees, as expressed in the anguish over the crystallization of immigrant "ghettos"....' (Wacquant, 1999).
10. Daarbij moet onderzoek er voor waken zich te veel te baseren op oude concepten. Als men de openheid van de huwelijksmarkt wil onderzoeken kan men niet meer volstaan met een onderscheid naar katholiek, protestant, niet-kerkelijk en overig. De relevante criteria zijn inmiddels veranderd. De uitsortering doet zich langs scheidslijnen voor die anders zijn dan vroeger.

Literatuur

- Amersfoort, H. van, 'Immigratie, hoogconjunctuur en uitsortering', in: *Strijd om de stad: Sociale en economische integratie in de stedelijke samenleving*, Musterd, S., H. Ottens (red.), Assen, 2002
- Bontje, M., Latten J., 'Selectieve migratie in grote steden', in: *Rooilijn*, 17-22. 2005
- Bontje, M., J.Latten, 'Stable size, changing composition: recent migration dynamics of Dutch large cities', in: *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 2005
- Bouw, C., Karsten, L., *Stadskinderen. Verschillende generaties over de dagelijkse strijd om ruimte*, Amsterdam, 2004
- Beckers, I., 'Groeï werkloosheid onder allochtone zwakt af', in: *CBS Webmagazine*, 28 februari 2005
- Bourdieu, P., *The State Nobility: elite schools in the field of power*, Cambridge, 1996
- Cammen, H. van der, L. de Klerk, *Ruimtelijke Ordening, van Grachtengordel tot Vinexwijk*, Utrecht 2003, p. 37
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), *Jaarboek Welvaartsverdeling 2000*, Voorburg/Heerlen, 2000, p. 63-66
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), *Jeugd 2003. Cijfers en feiten*, Voorburg/Heerlen 2003a, p. 76
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), *Allochtonen in Nederland 2003*, Voorburg/Heerlen, 2003b
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), *Allochtonen in Nederland 2004*, Voorburg/Heerlen, 2004 p. 96
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)/ Kluwer, 'Onderwijsniveau van samenwonende partners', in *Jaarboek Onderwijs in cijfers*, p. 227-231, 2005
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)/ Kluwer, 'De schoolkleur in Nederland', in: *Jaarboek Onderwijs in cijfers*, p. 233-238, 2005
- Cortie, C., 'Sorteermachine Amsterdam. Sociale en economische integratie in de stedelijke samenleving'. In: *Strijd om de stad*, S. Musterd, H. Otten (red.), p. 47-63, 2002
- Cruchten, J. van, J. Gouweleeuw, 'Gelijke opleiding, gelijk uurloon?' in: *CBS Webmagazine*, 20 december 2004
- Domburg-de Rooij, T., *Verzorgingsstaat en Verzorgingsstad. Sociaal-economische segregatie en de rol van de overheid*, proefschrift Amsterdam 28 juni 2005, p. 3
- Dotulong, J., I. Westbroek, 'Laten we gaan voetballen' in: *NRC Handelsblad*, 18 juni, p. 41-42
- Ehrenreich, B., *Fear of falling. The inner life of the middle class*. Harper Perennial, New York, 292 p. 1990

- Entzinger, H. 'The rise and fall of multiculturalism: the case of The Netherlands', in: Joppke, C., Moravska, E., (red.), *Toward assimilation and citizenship: immigration in liberal Nation-States*, London, 2003, p. 59-86
- Forrest, R., A. Kearns, 'Social cohesion, social capital and the neighbourhood', in: *Urban Studies*, vol. 38, no. 12, p. 2125-2143, 2001.
- Gemeente Amsterdam, Dienst Onderzoek en Statistiek, *De Staat van de Stad Amsterdam III*, Amsterdam juli 2005
- Goldsmith, P. A., 'Race relations and racial patterns in school sports participation', in: *Sociology of Sport Journal*, 20, 2, Juni 2003, p. 147-171
- Graaf, A. de, 'Jonge Turken en Marokkanen willen een partner van dezelfde afkomst', in: *CBS Webmagazine*, 7 maart 2005
- Heikoop, R., 'Culturele component in woningbouw', in: *Rooilijn*, nummer 5, p. 249-253, 2005.
- Heins, S., 'Op naar een seniorenstad in Nederland?' in: *Rooilijn* nr. 3, p. 135-139, 2005
- Jansen, M., *Waardenoriëntaties en partnerrelaties*, proefschrift, Utrecht 2002
- Janssen, J., *Do opposites attract divorce? Dimensions of mixed marriage and the risk of divorce in The Netherlands*, proefschrift, Nijmegen, 2002
- Jepsen, L.K., C.A. Jepsen, 'an empirical analysis of the matching patterns of same-sex and opposite-sex couples.' In: *Demography*, 39, number 3, august. p. 435-453, p. 451, 2002.
- Jol, C., 'Ongelijke schoolsuccessen' in: *CBS Index*, 10, p. 5, 2001.
- Kasperski, J.M.J., 'Inkomens in de wijken van de grote steden', in: *CBS Webmagazine*, 3 februari 2003
- Krijnen, H. (red.) *Gescheiden of gemengd*, Utrecht, 2005
- Latten, J., 'Op zoek naar alleenstaande dertigers' in: *CBS Webmagazine*, 8 april 2002
- Latten, J.J., 'Dynamiek in relaties en welvaart: over singleplateau, stellenberg, gezinsdal en eenouderravijn', in: H. de Feijter et al. (red.), *Keuzevrijheid in de levensloop, spanning tussen individu en maatschappij*. Bevolking en Gezin 32, 2, (Boekaflevering), 35-55, 99 p.. 2003a
- Latten, J.J., 'Ruimtelijke spreiding van mensen en hun kenmerken. Zicht op autochtonen en allochtonen', in: B. Bakker en L. Putman (red.), *De virtuele Volkstelling en het Sociaal Statistisch Bestand*, CBS/SISWO, verslag van een conferentie gehouden op 11 november 2003
- Latten, J.J., 'Kiezen en dan delen. Hoe belangrijk de partnerkeuze is', in: *Tussen partners*, Signalement 2, NGR, 2003b, p. 24-28
- Latten, J., M. Bontje, H. Nicolaas, 'Bevolkingsdynamiek in de vier grote steden', in: *CBS Bevolkingstrends* nr. 2, p. 59-68, 2004
- Meere, F. de, P. de Graaf, A. Huygen, 'Het veelzijdige gebruik van wijkidentiteit', in: *Rooilijn*, nummer 5, p. 238-243, 2005

- Ostendorf, W., Musterd, S., 'Segregatie en integratie: feiten en visies', in: P. Brasse en H. Krijnen (red.), *Gescheiden of gemengd. Een verkenning van etnische concentratie op school en in de wijk*, Meppel, 2005, p. 77-93
- Pessers, D., *Big Mother. Over de personalisering van de publieke sfeer*, Oratie aan de Vrije Universiteit Amsterdam, 26 september 2002. Boom Juridische Uitgevers. Den Haag, 2003.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO), Advies 35. *Eenheid, verscheidenheid en binding. Over concentratie en integratie van minderheden in Nederland*, Den Haag februari, 2005
- Rapportage Integratiebeleid Etnische Minderheden 2002 Nr. 3 Brief van de ministers van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en voor Vreemdelingenzaken en Integratie, Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Den Haag, 23 december 2002
- Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), *In het zicht van de toekomst. Sociaal en Cultureel Rapport 2004*, Den Haag, 2004
- Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), *Uit elkaars buurt. De invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*, M. Gijsberts, J. Dagevos, Den Haag, 2005b
- Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), *De Sociale Staat van Nederland 2005*, Den Haag, 2005a
- Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum (WODC), Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), *Jaarrapport Integratie 2005*, Den Haag, september 2005
- Staps, F., 't is prima wonen in de "hufferhut"', in: NRC Handelsblad, 27 april 2005
- Stiphout, R., 'Onze grijze toekomst', in: *Elsevier*, 24 september 2005, p. 22-28
- Traag T., 'Nederlandse bevolking steeds hoger opgeleid', in: *CBS webmagazine*, 25 juli 2005.
- Trimp, R., 'Lage inkomens dichter bijeen', *CBS Webmagazine*, 15 januari, 2001
- Vliet, R. van der, 'Krijgen allochtone werknemers evenveel betaald?' in: *CBS Webmagazine*, 7 februari 2005
- Vries, A. de, *Inkomenspreiding in en om de stad. Een voorstudie*. Ruimtelijk PlanBureau (RPB), Den Haag, 2005a
- Vries, A. de, 'Segregatie en menging. Inkomensdynamiek in buurt en stad', in: *Stedebouw en Ruimtelijke Ordening*, nr. 4, 2005b, Nirov, Den Haag, p 66-69
- Wacquant, L., 'Urban Marginality in the coming millennium', in; *Urban Studies*, vol. 36, no. 10, 1639-1647, 1999, p. 1640
- Waveren, H. van, 'Zullen we het aan de senioren zelf overlaten?' in: *Ruimte in Debat 04/2005*. Ruimtelijk Planbureau, p. 12-14
- Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum (WODC), Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), 'De ontwikkeling van een Integratiekaart', WoDC Cahier nr. 9,

Zorlu, A.J., Hartog, A.J., Sprangers, A., Nicolaas, H., 'De arbeidsmarktpositie van nieuwe immigranten', in: *ESB (Economisch Statistische Berichten)*, 14 januari 2005, p. 31-33. Immigranten op de Arbeidsmarkt